

בענין תוספת שבת

הרב נתנאל אדיר

צר לי עליך אחי הרב יהושע. איננו מכירים הרבה ולעומק, אבל כמה מילים שבכל זאת אני מרגיש שיש בידי לכתוב. אמרו חכמים מאן מלכו רבנן, ואני מרגיש שמידת המלכות זו שנוסכת התורה בלומדיה, קיימת כך. אצילות ו"קוממיות" יש כך. ובכל זאת תורת חסד וחסד על לשונך.

וכעת נטלה ממך העטרת, שהיא מדת המלכות.

חיבור זה עוסק בתוספת שבת, שהיא כנגד המלכות השביעית. ובכלל בחידושי תורה שבעל פה, שהיא מלכות פה. והנה ידוע שענין המלכות לית לה מגרמה, אבל מוציאה לפועל את כל הטוב הגנוז. וכעת אחרי השבר הנורא, משקיע הנך ראשך ורובך במלכות פה, בתורה שבעל פה ובחמוריה וגנוזותיה, וכ"תוספת שבת" אף זיכו פה אחרים להוציא כח חידושי תורה אל הפועל במלכות פה זאת, תורה שבעל פה. וכמו שאמרו חכמים שישגה באהבתה, יעלת חן.

המקום ינחם אתכם, אותך ואת כל המשפחה, בתוך שאר אנלי ציון וירושלים. ולא תוסיפו לדאבה עוד.

ראשית לכל אקדים, כי בעיני עיקר תכלית הדברים שיבואו לקמן, הם המקורות החשובים הניבטים ממנו בסוגיות חשובות אלו, וכל תכליתי בזה היא לשזורף עין חכמי לב לדברי חכמים המובאים לקמן, ותן לחכם ויחכם. וכעין המוצא עין מים, עמוק עמוק מי ימצאנו, ומורה לאחרים שיבואו ויטעמו ממימיה, ויחקרו עומקה ורוחבה. והביאורים דלהלן אינם אלא בגדר הצעה ופתיחת הסוגיא, וימשך הדיון במקורות אלו, וממילא רווחא שמעתא.

ענין תוספת שבת

הנה מובא בגמ' החיוב שיש בתוספת שבת, ביומא (פא, ב'), ובר"ה (ט, ב'). ויש להבין מה ענין התוספת, הרי הקדש הוא הדבר, ומדוע יש להוסיף עליו. ועוד, האם אין פה עירוב אסור של קודש וחול. האם אין פה טשטוש הגדרים של הקודש.

וראיתי ביאור ענין מוסיפין מחול על הקודש ע"י רבותינו עצמם במכילתא (יתרו בחדש ז), וז"ל המכילתא, זכור ושמור, זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש, משל לזאב שהוא טורד מלפניו ומלאחריו, ע"כ.

והמשמעות היא שיש כאן יחס לקודש, שהקודש הוא משתלט על המרחב, הוא טורד מלפניו ומלאחריו. הזמן הזה של החול שסמוך לקודש, כבר משתלב ומקבל את צורת הקודש.

ומשמע שאין זה סוג של נדבה מזמן החול אל הקודש, אלא מציאות הקודש, שכיון שהקודש הוא מציאות בולטת ש"זכורה" ו"שמורה", הרי בפועל היא נותנת צביון אחר לזמנים הסמוכים, וכביכול משתלטת עליהם בקדושתה. זה מתואר במכילתא כפעולה שהקודש עצמו עושה. אמנם הציווי הוא על האדם לזכור ולשמור יחס זה, ולהוסיף בפועל מן החול על הקודש.

שיטת הרמב"ם

והנה באמת לשון חכמים "מן החול על הקודש" משמע בכל קודש שהוא. אך הנה שיטת הרמב"ם היא לכאורה שאין דין תוספת שבת בשבתות ויו"ט. וכלשון הרב המגיד (שביתת עשור פ"א ה"ו) וז"ל, מדברי רבינו נראה שאין תוספת דבר תורה אלא בעינוי אבל לא בעשיית מלאכה לא ביוה"כ ולא בשבתות, וזהו שכתב מתחיל לצום ולהתענות וזהו שלא נזכר בדבריו בהלכות שבת תוספת כלל מן התורה, עכ"ל. ולפי זה כתב השו"ע (סי' רסא ס"ב) שיש אומרים שיש להוסיף מחול על הקודש, כמו שביאר בב"י שלרמב"ם כלל אין דין תוספת שבת.

ובבה"ל (סי' רסא ס"ב ד"ה י"א) הביא משם הגר"א (שו"ע שם) שגם לפי הרמב"ם יש מצוה להוסיף, והוכיח כן מדין התקיעות שהביא הרמב"ם (שבת פ"ה הי"ט). אמנם ענין זה צ"ע, שכן מבואר ברמב"ם שם שאפשר עדיין לצלות דג קטן וכו' עד התקיעה האחרונה, שאז "שובת", והיא "סמוך לשקיעת החמה". וכן כמובן נראה מדעת השו"ע בביאור שי' הרמב"ם. ולפי זה יצא החשבון כמו שביאר הבה"ל שם, שלמעשה אין הבדל בין השיטות, שלרוב הראשונים שיש דין תוספת שבת יהיה זה לקבל שבת מן השקיעה, ולפי הרמב"ם קבלת שבת היא בשקיעה מדין תורה. וממילא לכו"ע הזמן הוא מן השקיעה. [אמנם לפי הגר"א יש להוסיף מעט, וכן אם הרי"ף כהגאונים והגאונים עצמם אחזו כמותו אז יש בית אב להוסיף מחול אל הקודש גם קודם השקיעה].

הדלקת הנר ותוספת שבת

והנה יש גמ' דמשמע מינה לכאורה נגד ענין זה של תוספת שבת, והיא הגמ' על הדלקת הנר, שם מבואר הדין ד"לא יקדים ולא יאחר", והיא סוגיא נפלאה ופלאית. ואיתא התם (שבת כג, ב'), דביתהו דרב יוסף הות מאחרא ומדלקת לה, אמר לה רב יוסף תניא לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה, מלמד שעמוד ענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן. סברה לאקדומה אמר לה ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר, ע"כ.

והנה הדבר אינו מובן כלל, מתי הדליקה אשתו של רב יוסף, שכן חזינן שזמן התקיעה של הדלקת הנר היה במקצת קודם השקיעה, ומה שייך לאחר בזה.

וכתב הר"ן בביאור הסוגיא זו"ל, ובהא נמי מתרצא הא דאמרינן בסמוך דביתהו דרב יוסף הוה מאחרה ומדלקה אמר לה רב יוסף תנינא וכו', וקשה לי דודאי דביתהו דרב יוסף לא הוה מדלקה בין השמשות דהא תנן ספק חשיכה ספק אינה חשיכה אין מדליקין, ובודאי מוסיפה היתה מחול על הקדש שהרי

שבתות וימים טובים מחוייבים הם בכך, וכיון שכן מאי קאמר לה רב יוסף תנינא לא ימיש הרי כבר היתה מוסיפה מחול על הקדש. אבל נ"ל דודאי קודם לבין השמשות היתה מדלקת שלא היתה מכנסת עצמה לספק איסור סקילה, אלא מיהו הוה סבירא לה שאין צריך להדלקת הנר תוספת, לפי שלא נתנה תורה תוספת אלא למלאכות של חול אבל הדלקת הנר מלאכה של קדש היא לצורך שבת ותחלת שביתה היא, שלפיכך תקנו חכמים שתהא מלאכה אחרונה הלכך הוה סבירא לה דלא יצטרך בה תוספת דאדרבה כמה דמאחר ליה טפי עדיף. ואמר לה רב יוסף דאפילו הכי צריכה היא תוספת, והיא סברה לאקדומי כלומר לעשות לה תוספת גדול כשאר המלאכות כולן, אמר לה ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים, עכ"ל. ומבואר בדבריו שהדלקת הנר היא מלאכה אחרונה, והיא התחלת השביתה.

וכך מוסבר המשל בגמ' לעמוד האש. כי הנר הוא לא רק מאפשר, אלא הוא מוביל. הוא ה"שמש" של השבת. כמו שיש שמש ביום, בליל שבת יש נר. וכיון שכן, הרי הוא מבטא קיום השביתה באופן חיובי, שיש עשייה בשבת. ולכן היא חשבה לאחר את הדלקתו, ושאין בו דין תוספת שבת. וזה ענין "לא יקדים". אבל אמר לה רב יוסף שכיון שהוא בבחינת עמוד האש, יש להעמיד אותו בזמן של עמוד הענן.

ולכאורה כל זה משמע גם ברמב"ם (פ"ה ה"ג) שכתב וז"ל, המדליק צריך להדליק מבעוד יום קודם שקיעת החמה, עכ"ל. ומשמע שהוא דין מדיני ההדלקה, ולא מצד חשש חילול שבת. אלא להשלים עמוד הענן. [ויש לומר שבכלל גמ' זו היא עוד מקור לשיטתו שאין ענין תוספת שבת, שכן מבואר "שלא יקדים", שלגבי שבת יש ענין להסמיך לשבת].

אמנם בשו"ע פסק שכל זה הוא אם לא קבל עליו שבת, אבל אם קיבל עליו שבת יכול להדליק כבר מזמן פלג המנחה. אמנם יש להראות משמעות בגמ' זו שאף אם קיבל שבת יש ענין מהותי בהדלקת הנר שיהא מאוחר שניכר שהוא לכבוד שבת, [ונפק"מ למקבלי שבת מוקדם שהאשה תדליק סמוך לשקיעה].

רב צלי של שבת בערב שבת

איתא בגמ' (ברכות כו ב'), דרב צלי של שבת בערב שבת, ע"כ. ומבואר בתוס' שם שמדובר שקיבל על עצמו שבת לפני כן. ויש לעמוד בזה על שתי הערות. א. ראשית הבנת הרמב"ם (תפילה פ"ג ה"ז), שאין שייכות בין תפילה בערב שבת לתוספת שבת. וז"ל, ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה, עכ"ל. הרי שהאפשרות להתפלל ערבית של שבת בערב שבת, פירושו של דבר שאין היא בזמנה. והתפילה היא כך משום ש"אין מדקדקין בזמנה", ויש להתפלל אותה שלא בזמנה.

ויש להוכיח כן מהא דהגמ' דנה שם לגבי קידוש, אם רב היה מקדש על היין. שלשאר ראשונים שמדובר שקיבל עליו שבת, מה יש להסתפק אם שרי לקדש, ומאי שנא תפילת שבת מקידוש. אמנם הרמב"ם (שבת פכ"ח הי"א) כתב בזה וז"ל, יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אף על פי שלא נכנסה השבת, וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אף על פי שעדין היא שבת, שמצות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו במעט, עכ"ל. ומבוארת שיטתו שאין כאן כלל שבת, אלא שיש לזכרה גם קודם לשעה זו במעט. וממילא אתי שפיר הספק בגמ', שכן כלל לא נכנסה שבת. והוא חידוש נוסף על התפילה לשיטתו, שהיא דין רחב שלתפילת ערבית אין זמן.

ב. הבנת הפוסקים מחודשת בדין זה. שכן יש להבין, מחד מבואר בגמ' שרב עשה כן, ולכאורה באים להראות שאפשר לעשות כן. אך הקדמונים הבינו שיש לעשות כן כדי להוסיף מחול על הקודש. וברא"ש מבואר שרב גם הפסיד בזה, שלא סמך גאולה לתפילה. וז"ל, ואמר רבי חייא בר אבא רב צלי של שבת בערב שבת ר' יאשיה צלי של מוצאי שבת בשבת, רב צלי של שבת בע"ש מפלג המנחה ולמעלה ולאחר יציאת הכוכבים היה קורא קריאת שמע בעונתה, ואף על פי שלא היה סומך גאולה לתפלה כיון שהיה מכוין

למצוה להוסיף מחול על הקדש לא חייש לסמיכה. והיה מדליק הנר [קודם שיתפלל] ומקבל עליו שבת מבעוד יום, עכ"ל.

ונראה כאן ענין גדול, שאף שרב הדליק הנר וקיבל שבת קודם שהתפלל, עדיין התפלל מבעוד יום כדי להוסיף מחול על הקודש. וכן מתבאר מדברי הטור (סי' רסז) והב"י שם, וז"ל הטור, ומקדימין להתפלל ערבית יותר מבשאר ימות החול כדאמרינן (פסחים קה ב') עיולי יומא מקדימין ליה, וא"ר יוסי יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא, שהיתה יושבת בעמק ובעוד היום גדול היה נדמה להם ערב ופירשו התוס' שמפלג המנחה ולמעלה יכול להדליק הנר ולקבל שבת בתפלת ערבית, עכ"ל.

ומבואר שלקיים ענין זה של הקדמת שבת ותוספת מחול על הקודש, הוא ע"י עמידה לפני ה' ושיחה לפניו בעניני שבת. ומכאן נפסק בשו"ע (סי' רסז ס"ב), "מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול".

ונמצא שהמתפללים בפלג המנחה זוכים לקיים דין זה של תפילה מוקדם יותר מבימות החול. ומה שרב התפלל של שבת בערב שבת הוא על מנת לקיים הדין להקדים כניסת השבת ולהוסיף מחול על הקודש [אמנם כ"ז הוא דלא כהבנת הרמב"ם לכאורה].

ויש להוסיף ולעורר אלה המתפללים באיחור בלילי שבת, שיש להם להשתדל להקדים תפילתם, שכן לדעת הפוסקים כנ"ל ענין תוספת שבת הוא דייקא ע"י תפילה ועמידה לפני ה' בתפילת שבת, [והמשנ"ב (סי' רסז סק"ב) כתב שהוא משום שהיו רגילים לקבל שבת בברכו. אמנם הרי הרא"ש הביא כן בביאור הא דרב שהוא משום תוספת מחול על הקודש, והתם לא הוי עם ברכות ק"ש וללא סמיכת גאולה לתפילה. וחזינן דעיקר הענין הוא בתפילת ערבית].